

характеристики на съвременни литературни явления; синтетичен литературен портрет с монографична изчерпателност). Повечето от поместените трудове са пример за проблемни студии, съчетаващи качествата на системно теоретико-естетическо изследване на съвременния литературен живот с достойнствата на една граждански целенасочена критико-оценъчна дейност, обхващаща най-ярките прояви на този живот.

Със своята актуална проблематика, с дълбочината и мащабността на критическите прозрения, с обновените идейно-естетически критерии „В света на прозата“ утвърждава Стоян Каролев като един от изтъкнатите представители на нашето литературнознание, като вещ познавач и вдъхновен интерпретатор на съвременния литературен процес.

Магдалена Шишкова

НОВ НАУЧЕН ТРУД ЗА ГРИГОР ПЪРЛИЧЕВ

от Михаил Арнаудов

Академик Михаил Арнаудов е един от най-вдъхновените историци и тълкуватели на българското Възраждане. В редица монографии той изгражда релефно образите на самоотвержени дейци от тази епоха, които спасиха българщината от претопяване. Между най-видните възрожденски дейатели е Григор Пърличев. Учен, поет и апостол на свободата с разнородна дейност — всички негови прояви са обект на научния и литературен интерес на Арнаудов.

Григор Пърличев е „истински български поет недоразбран“, както се изразява Иван Вазов. Творчеството и обществената му дейност са вълнували и ще вълнуват българите. Борец и творец, той насочва дейността си за утвърждаването на българската култура и за освобождаването ѝ от османско робство и от елинизация.¹

Новоизлязлата книга за Григор Пърличев представлява ново издание на известната монография на Михаил Арнаудов върху живота и творчеството на Григор Пърличев, означена от автора като „характеристика и бележки“ и сборник от съчиненията на Пърличев: „Автобиография“, „Сердарят“, преведен в проза от Васил Пундев, поемата „Скендербей“, превод на „Илиадата“, „Мечтата на един старец“ и илустрации. Като мото на книгата е поставена следната строфа на Иван Вазов:

И прахът ти гине без сълзи набожни. . .
Не зарастна само, герою тревожни,
Проломът широкий, който ти тогаз
В бъдещето тъмно отвори за нас . . .

¹ Върху личността и делото на Григор Пърличев са писали: историкът Георги Д. Баласчев, Биографически и книжовни чертици на Григор Пърличев и венчаната му поезия през 1860 г. на поетичния конкурс в Атина, София 1894; Автобиография на Григор Пърличев, съгласил с предговор Д-р Павел Орешков, София, 1929; литературният критик Васил Пундев в предговора и обяснителните записки към Съчиненията на Гр. Пърличев, София, 1930; литературният критик Григор Константинов в предговора към Избрани съчинения, София, 1943; Христо Кодов във увода и обяснителните

Не е включена в сборника „Одата на Цар Освободителя“, публикувана след смъртта на Пърличев в списание „Лоза“.¹ Първоначалното заглавие на това поетично произведение е било „Рабовъ освободителю“. Съдържа автобиографични елементи.

Въпреки непретенциозното заглавие „характеристика и бележки“, научната форма на разработката на темата не е пренебрегната. Със задълбоченост е разгледана цялата народнополезна дейност на Пърличев, като са използвани наличните исторически данни. Подчертана е ролята на пламенния просветител за оцеляването на град Охрид през време на османското и елинско робство като люлка и разсадник на българската култура.

Умело е обрисван ликът на една личност, съсредоточила в себе си любовта към поезията и националното самосъзнание. От майстор на елинското поетично слово Пърличев става по-късно ваятел на родната българска реч. Арнаудов сочи заслугите на Димитър Миладинов за идейното съзряване на Пърличев. Вроденият поетичен усет го подтиква към лириката и неусетно го отклонява от медицината, на която той е искал да се посвети. Авторът на монографията правилно отбелязва творческата амбиция като положителен стимул у Пърличев да участва в поетичния конкурс в Атина със своята първа поема „Армагедон“ („Сердарят“, т. е. войводата, предводител на чета), като се подписва с инициали. Първата оценка идва от председателя на журито Рангабе, който посреща младия поет със „звучни похвали, каквито никога не са били чувани през последните десет години“. „Когато след три дни Пърличев бива пови кан пред университетските власти и пак запитан какъв е по народност, той отговаря

записки към поемата Скендербей, София, 1967; академик Михаил Арнаудов, Поети и герои на българското Възраждане, София, 1965.

¹ Списание Лоза, издание на Младата македонска книжовна дружина. София, год. 1/1894, кн. 5.

все тъй самоуверено: — Българин. Може ли да каже наизуст някоя стиха от „Сердарят“? Разбира се — да. И той започва да декламира свободно поемата. — Искаш ли да те прати в Оксфорд или в Берлин да се учиш на общия смет? Младецът, намразил вече гърците, отклонява стипендията им. — Нужда велика е да отида в дома си“. . . Ректорът подава ръкописа, заедно с „лаврови листа със свилени кордели“ на Пърличев с думите: „Печати го по-скоро, че публиката е нетърпение чака“. . . След като са узнали, че българин е спечелил конкурса, причината награда е била намалена наполовина. Другата половина била заделена за благотворителни цели.

Този неочакван успех, според Арнаудов, е допринесъл за прелома у Пърличев и ориентирало му към родолюбива просветителна дейност: „Някакъв сократовски демон, геният на националното съзнание, е движел и напътствувал неумолимо младия герой на поезията.“

Арнаудов не бърза да прави литературен анализ на произведението на Пърличев. Той предпочита да скицира историческия силует на героите и събитията, предмет на поетичния стремеж на Пърличев. Спира се на личността на Сердарят, чийто прототип е Кузман — героят, възят от народа в легенда. Народният фолклор и за него е бил непрекъснат извор на теми, образи и въздушевание. Пърличев е дочул от народен певец за юнашката гибел на Кузман при съпровод на двустранна гусли и се трогнал от баладичния ѝ характер

Арнаудов намира, че в поемата „Сердарят“ са спазени структурните закономерности и изискванията на сложната поетична форма. Очевидно Пърличев е познавал добре техниката на античната трагедия и я използва доста сръчно, за да подсили драматизма. Контрастът като художествен похват заема видно място в поемата.

Изобразителността на стиха е внушителна. Цялата палитра на родната реч е използвана. Забелязва се динамика, която увелича и окриля. На някои места, както Арнаудов изтъква, поетът си служи с класическата хипербола, без да идеализира героите. В строежа на поемата се открояват два елемента с доминиращо значение: тъжният напев на жените и бодрият дитирамб на юнаците. Примесени са мъката, прославата и гневът. Подчертани са екстазът и готовността за саможертва. Произведението е получило романтичен облик и се подчертава голямото му значение за своето време. Арнаудов правилно оценява епическия замах на поемата и въздействието ѝ за тържеството на българското красноречие над елинското влияние. Поетичната свежест на „Сердарят“ е представена в безупречния превод на Васил Пундев.

Арнаудов разглежда внимателно и художествените качества на поемата „Скендербей“, преведена в проза от Христо Кодов (излязла като отделно издание на БАН през 1967 г.).

Това творение е писано през 1860 г. и е прославило българската литература през средата на XIX век. Пърличев е бил принуден от обстоятелствата да я напише на гръцки език. Сюжетът засяга съдбата на българския народ. Поемата е открита твърде късно, едва през 1950 г., когато е била предадена от наследниците на Пърличев. С нея е възнамерявал да участва за втори път в конкурса за поети в Атина. Поемата обаче не е стигнала до журито, понеже конкурсът е бил отменен.

Арнаудов проследява фабулното развитие на поемата. Пърличев е възвеличил героичния подвиг на близката до идеала на българите революция през 1821 — 1828 г., когато българите в братски сговор с гръцките и албански войводи са участвали в борбата за освобождение. Обрисовката на образите е постигната със замах, като са разкрити в техните човешки черти. „Скендербей“ не произхожда от българската епика. Главният герой е прославен албански революционер. Биографията и подвизите му са били основно проучени от Пърличев. Материалът е бил почерпен и от биографията на Скендербей, съставена от шкодренския свещеник Марин Барлети и преведена на италиански през 1554 г. Образът на Скендербей в поемата е поетично изпълнение на бунта на робите.

Авторът на монографията съзира в поетичната реализация още едно убедително утвърждение на лирическият талант на Пърличев. Съзнателно е търсен епическият мащаб на рисунъка, защото съдбата на Скендербей и на народа са му напомняли за съдбата на Троя и на народите, възпяти от Омир. Творението е сътворено с вдъхновение. Епосът е ценно завоевание и е знак за творческите възможности на Пърличев. Изтъкната е езиковата пластика на поета като средство за изобразяване на силните изживявания, отделните епизоди, идеите и събитията. Героиката на сюжета предразполага към патриотичен патос, но Пърличев не се отклонява в реторика. Поемата обхваща 3702 стиха и се отличава с изискана стихотворна техника. В изразните средства се забелязва словесен финес, дал отражение върху цялостното оформяване на поемата. Омировските хекзаметри (от 13 до 17-сричен стих) са използвани като образец за конструкцията на стиха.

Но Арнаудов доказва, че тази поема има преди всичко историческо значение като поетичен документ, който възпроизвежда героичния устрем към свобода на българи, гръци, черногорци и албанци, обединени от една мисъл и воля да се освободят от османското робство. Изводът на автора, че поемата не може да се третира като напълно завършено произведение, е точен. Поемата действително се е нуждаела от по-внимателна „ревизия“.

На критичен анализ е подложена и „Автобиографията“ на Пърличев. Оценено е нейното познавателно значение като историческа хроника на епохата. Автобиографията

е написана живо и обхваща исторически случки и събития, предадени достоверно. Увлечателно е разказана съдбата на някои български апостоли и тяхната безкомпромисност в борбата против елинизацията. Крайният извод на автора е, че „Автобиографията“ е „психологически документ, исторически извор и литературен паметник, който ще остави живо наследство“.

Арнаулов не се спира на „Мечтата на един старец“ (печатана за първи път във в. „Балкан“, бр. 15 от 28. 4. 1883 г.). Редакцията на вестника е поискала да привлече Пърличев за свой сътрудник. Той използва случая да отправи апел към младите „да се трудят упорито и да се усъвършенствуват, без да злоупотребяват със свободата“. Пърличев чувства как отпада неговата духовна и физическа сила и отстъпва мястото си на други борци, тъй като „слабата му плът изгора под пламенните лъчи на духа“. Това творение безспорно заслужава внимание. Монографията на Арнаулов не включва и последната лирическа песен на Пърличев „Ода на Цар Освободителя“, непоместена в сборника.

Пърличев има заслуги като преводач на „Илиадата“, едно трудно за превод произведение на световната класика. Сложната хекзаметрова стъпка мъчно се пресъздава. Преводът е бил отпечатан в списание „Читалище“ в Цариград, кн. 2/1871 г. Редакторът на списанието Марко Балабанов се възхитил от „хубавия и гладък превод“. Арнаулов споделя мнението на Балабанов и полемизира с Нешо Бончев, който отрича качествата на превода и твърди, че „Пърличев не е преводил Омира, а го острижен предложил на българите и е допуснал украсявания по свой вкус“... „Това не било превод, а подражателство на Омира.“ Арнаулов не се съгласява и с мнението на А. Теодоров-Балан, който подкрепя становището на Бончева. Авторът рязко се противопоставя и на памфлета на Любен Каравелов, който по мнението на Арнаулов, „вероятно се е увлякъл, понеже не е познавал поетичните достойнства на Пърличев, писани на оригинален гръцки език. Не му е била известна борбата му против османското и елинско духовно влияние и конфликта му с гръцкия владика Милетий в гр. Охрид и неговия заместник, първия български владика Натанаил, прогонил Пърличев чак в София. Под диктовката на Милетий каймаканинът го предупредява: „Остави българския език, и сега те освобождавам“. — „Подобре смърт!“ — отговаря Пърличев, неподатлив на никакъв морален натиск.

„Щял Охрид — еснафът и простият народ, без богаташите“, изпраща за незнайната съд-

ба своя любим учител: „Дето минахме, по всички врати и прозорци се виждаха насъдени лица; съгражданите със съзли на очите на тикаха в дисагите ми кой хлеб, кой пари. Жобовците си напълних със сребро, най-сиромашите показаха щедрост.“

През 1919 г. Вазов също открива хубави страни в превода на „Илиада“ и отклонява нападите на Нешо Бончев. Арнаулов брани Пърличев от противниците му. Описвайки житието му, той изтъква пословичната му скромност, нравствената чистота, възвисеността на духа му, като отстоява с научни аргументи историческата истина за образа на Пърличев, без да се впуска в ненужни подробности. Отбелязва етапите, през които преминава, изграждането на характера и волята му и формирането му като водеща фигура. Всяка негова проява е вярно психологически обяснена и изтъкувана. Като обрисова образа на Пърличев, Арнаулов се вълнува и възхищава от подвизите му на гражданин и творец. Пърличев поема „тежкия кръст на апостол на националното възраждане“, върви по стъпките на Миладиновци и след като научава за трагичния им край в цариградската тъмница, този факт му въздейства като мощен взрив. Едновременно и поетът и общественикът получава нови импулси за обществена активност и творчество.

Поради липса на исторически данни Арнаулов не е засегнал цялостно дейността на Пърличев след Освобождението, който продължава своите прояви като народен учител и просветител.

Във втората част на книгата авторът ни запознава с оригиналите на „Автобиографията“, „Сердарят“, „Скендербей“, превода на „Илиадата“ от Омир и „Мечтата на един старец“.

Излязлата нова книга за Григор Пърличев е един научен паметник на бележития български възрожденец. Характеристиката и научните обобщения на академик Михаил Арнаулов са ценен принос за изясняване гражданското, поетическото и просветно дело на Пърличев. Подробно и аргументирано е изтъкната и неговата обществена дейност на апостол и обществен деец. „Поезията му е гордост на българския творчески дух, подчертава акад. Михаил Арнаулов, и заема за служено място между най-доброто, което е постигнала нашата национална поезия“. И Арнаулов с основание нарежда Григор Пърличев между най-видните възрожденски дейтели, които пробуждат и закрилят освободителните стремежи на българския народ.

Любомир Бучков